

Vysoké nadání je velké téma: Existují pracovní skupiny na ministerstvech školství, podporované výzkumy na pedagogických institutech univerzit. Na odborných kongresech a v talkshow se vedou spory o správné podpoře nadaných. Stále více rodičů posílá své děti na IQ testy. Co prozrazuje humbuk kolem vysokého nadání o naší společnosti – právě v časech tvrdých bojů o šance ve vzdělávání?

Děti s mimořádným nadáním existovaly vždy. Ale teprve asi od třicátých let se setkávají tyto zvláštní problémy s velkou společenskou pozorností. V roce 1978 byla založena Společnost pro mimořádně nadané dítě, první škola pro mimořádně nadané v Německu, Christophorusschule v Braunschweigu zahájila činnost v roce 1981. Pozvolna se začal prosazovat pohled na nutnost speciální podpory. Na začátku devadesátých let začal potom pořádný boom. Mimořádné nadání bylo širokou veřejností akceptováno jako vysvětlení, když se vysvětlují příčiny nápadností v chování vlastního potomka. Dnes je považováno v Německu za mimořádně nadané asi 300 000 dětí.

To je mnohem více než ještě před několika lety. Nikoli proto, že by děti byly stále inteligentnější, ale proto, že jich je stále více rozpoznáno jako „vysoce nadané“, jak vysvětlují experti na vzdělávání.

A pedagogové, kteří se mimořádně nadanými zabývají, vysvětlují vzrůstající počet především zlepšenými možnostmi měření. Dříve mnoho mimořádně nadaných zůstalo prostě neodhaleno, dnes by byli vždy a dříve identifikováni. Není ale vysoký počet v současnosti rozpoznaných mimořádně nadaných způsoben jen dřívějším deficitem v poznání? Také jiné počty stoupají drasticky: počty těch matek a otců, kteří se domnívají, že jejich dítě je nadprůměrně inteli-

gentní, a ti se rozhodují pro test mimořádného nadání. Neexistují ještě oficiální statistiky o tomto přírůstku, ale psychologové ve školních poradenských psychologických centrech informují, že by v posledních letech měl stoupat počet rodičů, kteří přicházejí do poraden, aby nechali přezkoumat, zda se u jejich dítěte nejedná o mimořádné nadání. Detlef Rost, profesor psychologie a vedoucí jím založeného „Marburského projektu mimořádného nadání (MHP), hovoří o aktuálně 6000 poradenských telefonátech a přes 2000 podrobných diagnostických vyšetřeních jen v Marburgu, a tendence je stoupající. Také Christian Fischer, profesor pedagogiky na universitě v Münsteru, potvrzuje tuto tendenci: stále více rodičů se obrací na poradnu. „Kargova nadace“, která se zabývá problémy mimořádně nadaných dětí, pozorovala, že počet poraden, na které se mohou rodiče obrátit, v posledních letech stoupl. To vyvolává velkou poptávku po testech.

Enormní ohlas mají také organizace, které se zabývají mimořádně nadanými dospělými. Stále větší zájem je o světově největší klub mimořádně nadaných „Mensa e.V.“, která jako vstupní kvalifikaci pro potenciální členy předepisuje IQ vyšší než 130. V roce 1992 zaznamenala přesně 1400 členů, v roce 2012 to již bylo přes 10 000. Jen v posledních 5 letech se počet členů zdvojnásobil.

Kdo je vlastně „mimořádně nadaný“?

Kdo je vlastně mimořádně nadaný a co to znamená „mimořádné nadání“ (hochbegabt)? To zůstane spornou otázkou. Jako mimořádně nadané chápe většina pedagogů také ještě dnes děti, které mají inteligenční kvocient nad 130. 130 IQ bodů je lakmusový papírek v otázce, zda něco jako nápadná nuda nebo věku nepřiměřené, odlišné duševní zájmy v mateřské škole mohou mít příčinu v mimořádném nadání dítěte. A IQ je koneckonců jen vstupenkou na vytoužené místo na gymnáziu nebo internátu pro takové mimořádně nadané, kteří jsou vzdělávání ve speciální třídě nebo škole.

130tibodový odznak se prosadil jako rozhodující kritérium mimořádně nadaných, ačkoli mnoho kritiků jako Stephen Jay Gould se pokoušelo již před léty ukázat, že běžný pojem mimořádné nadání je jednostranná konstrukce. IQ test neříká nic jiného, poněvadž ověřuje jen určitý, zvnějšku definovaný výřez všeobsáhlého duševního spektra individua. Inteligence by měla být vždy veličinou, která je ve vztahu k jiným, k určité kultuře života nebo k obecným nárokům, které pro člověka představuje vnější svět. Být mimořádně nadaným znamená vždy jen nadprůměrnou dílčí kompetenci. Mělo by se dokonce říci: skoro každý člověk disponuje něčím v nějakém výřezu své osobnosti, v němž je „mimořádně nadaný“. Každý má rozmanité potenciály – také a právě z hlediska analyticko-kognitivních schopností. S touto komplexitou sotva samotné IQ počítá. Gerald Hüther ve svých pracech vždy zmiňuje plasticitu mozku, když argumentuje proti evolučním, rolově specifickým nebo jiným údajným determinantám našich duševních výkonů. V interview pro Spiegel došel k závěru: „V každém dítěti spočívá génus.“ A „mimořádně nadané dítě, jak straší v politických debatách o vzdělávání, je jedna varianta z mnoha jiných forem jedinečností, které ovšem velmi často nemají žádnou mocnou politickou lobby.“ Takže mimořádně nadaným může být také dítě, které nevěrohodnou značku „130“ značně překračuje, a přirozeně také to, jehož rodiče sice nadprůměrnou inteligenci v jeho chování pozorují, ale přesto nevidí žádný důvod, aby nechali toto vysoké nadání certifikovat. Ne všichni rodiče považují za nutné měřit toto nadání a potom reagovat zvláštními opatřeními.

Mimořádně nadání v normálním postupu školou

Mimořádně nadané děti jsou menšinou mezi svými vrstevníky. Jako u jiných menšin je možné, že trpí tím, že „nejsou normální“. Rodiče dotyčných dětí často například uvádějí, že jejich nedostatečně zatěžované děti ve škole odpovídají agresí na informační prázdnotu, která se před nimi v převládajícím školním provozu otevírá. V článku v časopise Focus bylo nedávno uvedeno srovnání, které

je typické pro tuto diskusi: „Podobně se vede závodnímu koni, když se týdný plouží stejným krokem s poníkem: ztratí radost ze závodění.“

Poněvadž by měli být mimořádně nadaní nedostatečně zatěžovaní, tak se argumentuje, trpěli stresem – a s tím děti naloží zcela rozdílně. Mnozí jsou jím posílení, ale jsou také jiní, kteří ruší ve vyučování, šaškují nebo zcela odmítají chodit do školy, píše Aiga Stapf ve své knize „Mimořádně nadané děti. Osobnost, vývoj, podpora.“ V poradnách se docela hovoří o intelektuálních a psychických deficitech, které se vytvářejí kvůli odlišnosti od druhých, a mohou být posilovány.

Když se ptáme dotyčných dětí, je domnělá nedostatečná zátěž zdaleka méně problematická, než by dospělí chtěli připustit. Christof Rapp má nyní 48 roků, je specialistou na Aristotela a univerzitním profesorem pro antickou filosofii na Ludwig-Maximilians-Universität v Mnichově. Byl mimořádně nadaným dítětem. Jako žákovi na druhém stupni gymnázia se mu přihodilo, že učitelé starých řečí, jako latiny a řečtiny se ho dotazovali, když si nevěděli rady. Přišel tehdy do školy, v níž v porovnání s jinými nebyl nadměrně zatěžován. Sám od sebe řekl, že by jako žák nikdy neřekl sám od sebe, že je mimořádně nadaný. Také neměl dojem, že je „nedostatečně zatěžován“. Dnes upozorňuje na osobní rozhovory s vciťujícími se, angažovanými učiteli, kteří mu v čase studia na gymnáziu chtěli pomoci, a potvrzuje tím, co Aiga Stapf souhrnně píše: „Osobnost učitele a tím těsně provázaný vztah učitel-žák mají pro školní zkušenost a pro budoucí profesní život všech dětí a dospívajících ústřední význam.“ Učitelé, kteří umějí motivovat své žáky – a sice všechny, každého podle jeho možností. Vpodstatě samozřejmost.

Christoph Rapp podle vlastní výpovědi netrpěl nijak mimořádně tím, že prošel běžnou gymnaziální výukou bez speciální podpory. Přesto je v mnoha textech k mimořádnému nadání vždy řeč o underachievern, kteří se vyvinuli k selhávajícím v důsledku nedostatečných nároků. Skutečně existuje objektivní

důkaz pro to, že mimořádně nadané děti trpí tím, že musejí proběhnout normálním školním parkúrem?

Skutečně neexistuje žádná německá nebo mezinárodní studie, které by ukázaly, že „mimořádně nadaný“ je poškozen, pokud absolvuje jen „normální“ vyučování. Nebo jak formuluje Detlef Rost: „*U každého* dítěte, které není podporováno podle jeho potřeb, mohou (ale nemusí) vzniknout problémy. To není žádná výsada mimořádně nadaných. Převážná většina mimořádně nadaných žáků projde školním vzděláváním, aniž by u nich vznikly zvláštní problémy. Zeptejte se přece jednou, kolik problémů mají v našem školním systému děti, které jsou jen průměrně nebo podprůměrně nadané. Ve srovnání s tím je mimořádné nadání protektivní faktor. Není řídkou výjimkou, že u mimořádně nadaného, který je například na gymnáziu, nastupují masivní psychické problémy.“ Mimořádně nadané dítě, které nezažije speciální podporu, tím nutně netrpí.

Můžeme dokonce tvrdit, že identifikace dítěte jako mimořádně nadaného teprve vytváří problémy, které by neexistovaly bez zvláštního statutu. Tyto problémy spočívají především v sociální oblasti: když učitelé hovoří o své praxi, vždy dojdou také k nápadné agresivitě identifikovaných mimořádně nadaných dětí.

Často to dnes není ani tak reakce na nevytíženost, nýbrž na sociální izolaci, kterou selekce takových dětí s sebou přináší. Selekcce znamená často stigmatizaci.

Mimořádně nadaní žáci jsou často rok, někdy dokonce o dva roky mladší než věkový průměr jejich spolužáků, což je ještě zvýrazněno v pubertě. Ti se jim smějí jako „chytrákům“ a „extrawurstům“ (tj. zvýhodněným). Ve sportu jsou pomalejší, poněvadž ještě nejsou tak silní, nebo nemohou stačit při fotbale – a brzy také nestačí při konkurenčních bojích o atraktivní představitele opačného pohlaví. Kdo přes vysokou matematickou nebo verbální inteligenci zůstává zde o dva roky pozadu, reaguje frustrován, stává se rychle outsiderem.

Mnoho učitelů získalo zkušenost, že speciální nabídka pro mimořádně nadané v běžných třídách problémy jen přesunuje. Sám o sobě jen didakticky citlivý

přístup k neskromným zájmům dítěte vede vždy ke vzniku nových problémů. Když je uspokojena intelektuální nouze, vzniká brzy nouze sociální. Škola není jen místo ke vzdělávání, ale instituce socializační v mnoha oblastech. Přípravuje dítě a dospívající na celý život. Pedagogové, kteří zkoumají mimořádné nadání v laboratorních podmínkách na univerzitách, nemají často na toto žádný náhled. Ve škole nejde jen o zprostředkování poznatků a učební látky, ale v první řadě o rozvoj osobnosti. Můžeme také říci, že ve škole v první řadě se neučíme latinu, němčinu, matematiku, ale spíše jak získáme přátele, jak se ve společenství třídy taktizuje, jak se sociálně přežívá a jak se vypořádáme s vlastním akné, a to není nedůležité. Ale jen málo pedagogů chce uznat, že v osvojení si kompetencí v těchto extrakurikulárních „vedlejších oborech“ spočívá hlavní úloha tohoto jedinečného zařízení, které se nazývá škola a kterému nikdo neunikne.

Rodiče mimořádně nadaných

Monika Boesen je školní psychologka a koordinátorka pracovní skupiny Mimořádné nadání v Pedagogickém zemském institutu Porýní Falc. Od roku 1985 pracuje ve školní psychologické poradně. Získala zkušenost, že se nezměnily děti, které se proti ní posadí, nýbrž spíše rodiče. Existovalo vždy mnoho rodičů, kteří jednoduše byli pro téma mimořádného nadání zcitlivění, a chtěli by se svým dítětem jednat zodpovědně. Často jsou to vzpomínky na ve své době špatné zkušenosti se svým nepoznaným a nepodporovaným mimořádným nadáním, které u svého dítěte nechtějí promarnit. Existuje ovšem také stále více vyžadujících a snaživých rodičů, kteří by chtěli ohýbáním a lámáním dostat z dítěte to nejlepší. Mezi nimi je zvyšující počet těch, kdo se snaží o atestování mimořádného nadání svého dítěte z toho důvodu, že se pohybují ve společenském okruhu, „kde patří k dobrému tónu mít mimořádně nadané dítě“.

Také Detlef Rost shledává, že jsme nad něčím ztratili kontrolu. Během let nabyl dojem, že „stoupá počet rodičů, kteří se na dítě dívají přes brýle schopnosti k intelektuálním výkonům“. Mluví o tom, že existuje stále více dětí, které jsou

svými rodiči předváděni jako „cirkusový kůň“. Praxe dává tomuto dojmu za pravdu. V rozhovorech s poradci a psychology slyšíme vždy znovu a znovu příběhy, v nichž se rodiče dostávají k IQ testu nejen s dítětem, které je nervózní, ale kteří mají zároveň do něho vkládají vysoké očekávání. Mnozí by se intenzívně na IQ test učili, jakoby to byla domácí úloha.

Učitelka, která vede rozhovory s uchazeči o zařazení do třídy pro mimořádně nadané – ale zde nechtěla být jmenována -, slyší od rodičů věty jako „Moje dítě mohlo již při narození mluvit“ nebo „Moje dítě se mohlo již ve dvou letech pohybovat v tisícerém prostředí“. O to tvrdší je zklamání, když sen o zázračném dítěti nebyl pravdivý. Psychoterapeuti referují o plačících matkách a smutných dětech, které mají pocit selhání, ačkoli by vzhledem ke 127 bodům IQ měly mít důvod k radosti.

Dítě jako symbol postavení – tlak se zvětšuje

Humbuk kolem mimořádně nadaných se zdá být fenoménem společnosti, v níž myšlenka na úspěch hraje rostoucí roli – a vždy se tak děje ve jménu přísahy na blaho dítěte. Snad je hysterie na konci jen reflexem na tvrdší boj o šance ve vzdělávání. Je nápadné, jak moc dnes jde o to, aby dítě znovu a znovu podávalo maximální výkony ve všech oblastech. Prostředky k tomu jsou rozmanité, mnohé je možno koupit v apatyce (lékárně). Například doplněk stravy, na jehož obalu je slogan: „So kauen die Schlaunen – Tak koušou chytré hlavy“. Jeho obsah má malým konzumentům přinést větší duševní pohodu. Jiný preparát chce podle reklamního sloganu promazat dětský „mozkový motor“, jiný, jehož neúčinnost byla doložena „Nadací testující zboží“, se nazývá „substance pro chytré“.

Jistě, být mimořádně nadaným, není pro mnohé děti a jejich rodiče jen důvodem k radosti. Může to být problém – a hovoří za náš vzdělávací systém, že se na něj dnes tak citlivě reaguje. Pro mnoho rodičů je také mimořádné nadání vítanou možností prosadit subtilní poselství o prestiži. Mimořádně nadané dítě stojí v kurzu výše, které trpí Aspergerovým syndromem nebo má ADHD.

Aby tento motiv prestiže zamaskovali, představují mnozí rodiče své mimořádně nadané děti jako mnohem větší oběť, než jsou ve skutečnosti. Existují organizace, které se nazývají „Pomoc mimořádně nadaným“. Ve svém vystupování nejsou nepodobné takovým „spolkům obětí“, které chtějí podporovat sociálně znevýhodněné nebo zcela utlačované skupiny obyvatelstva.

Boom mimořádně nadaných nevyovídá něco nejen o nové, vítané senzibilitě vůči znevýhodněným dětem potřebujícím podporu, ale často spíše o motivech jejich rodičů. Akademické tituly jsou jen specifickými měšťanskými symboly statusu. K tomu patří také odpovídající adresy elitních škol, celkový vzdělávací habitus a životní styl – a k tomu právě patří dítě, které se smí ozdobit atributem „mimořádně nadané“.

Právě studie PISA a také studie IGLU pro Německo ukázaly, jak u nás i nadále je silně determinován úspěch ve vzdělání sociálním původem. Mimořádně nadané děti zpravidla pocházejí z privilegovaných kruhů naší společnosti.

Vizí spravedlivé vzdělávací politiky zůstává instalovat stejné šance pro všechny, namísto stálého otáčení šrouby výkonů a optimalizace. Teprve potom se stane zastaralým velký hon na optimální vzdělávací cestu pro vlastní dítě. Detlef Rost radí rodičům více klidu. Neboť na konci vždy dítě zaplatí cenu za falešnou ctižádost rodičů.

Literatura

Dieter Arnold, Franzis Preckel: Hochbegabte Kinder klug begleiten. Ein Handbuch für Eltern. Beltz, Weinheim 2011

Pierre Bourdieu: Die feinen Unterschiede. Frankfurt an Main, Suhrkamp 1987

Stephen Jay Gould: The mismeasure of man. Norton, New York 1996

Martin Hecht: Das grosse Jagen. Auf der Suche nach dem erfolgreichen Leben. Dtv, München 2004

Gerald Hüther, Uli Hauser: Jedes Kind ist hochbegabt. Knaus, München 2013

Detlef Rost: Hochbegabte und hochleistende Jugendliche. Befunde aus dem Marburger Hochbegabten-Projekt. Waxmann, Münster 2009 (2. Auflage).

Aiga Stapf: Hochbegabte Kinder. Persönlichkeit, Entwicklung, Förderung. Dtv, München 2010 (5. Aufl.)

James T. Webb, Elizabeth A. Meckstroth, Stephanie S. Tolan: Hochbegabte Kinder, ihre Eltern, ihre Lehrer – ein Ratgeber. Huber, Bern 2006 (5. Auflage)

Poznámka překladatele.

Autor se nezabývá definicí a diagnostikou „dítěte mimořádně nadaného“. Zařazení do skupiny mimořádně nadaných podle výkonu dosaženého v inteligenčním testu a hranice pro zařazení odpovídající 130 bodům na škále IQ (jedna ze stupnic váženého skóre, kde průměrný výkon odpovídá 100 bodům a směrodatná odchylka 15 bodům) je jednou z možností pro zařazení. Školní a pracovní výkon je však mnohonásobně determinován a celková úroveň rozumového nadání vyjádřena počtem bodů na stupnici IQ je pouze jedním z faktorů ovlivňujících školní výkon. Výraz IQ-test je slangový, v odborných textech musíme užívat výrazu „testy inteligence“, u nichž jedna z možností, jak vyjádřit dosažený výkon, je počet bodů na stupnici IQ.

Autor se převážně zabývá žáky ve věku docházky do „základní“ školy. Z jiného úhlu je třeba se dívat na podpůrné programy ve prospěch studentů vyšších ročníků gymnázií a vysokých škol. Bavorsko bylo první spolkovou zemí, která na podporu nadaných středoškoláků a vysokoškoláků přijalo 2 zákony. Detekce „mimořádně nadaných“ podle počtu 130 bodů na stupnici IQ je třeba chápat jako zajímavou společenskou hru, ale nelze tento jednofaktorový model užívat při školním zařazování nebo poskytování finanční a organizační podpory nadaným. Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu bylo v České republice v roce

2006 prvním, kdo organizoval výběr studentů do programu na podporu mimořádně nadaných. Při zařazování je brán zřetel k výsledkům psychologického vyšetření, při němž užívaný „model mimořádného nadání“ je vícefaktorový a zohledňuje se i osobnostní „mimointelektové faktory“.

Překlad pro vnitřní potřebu:

Jiří Dan, IX/2013

----oOo----